

LBRIS

We know
books

Coordonator Corint Istorie
ION M. IONIȚĂ

HENRI TROYAT

Membru al Academiei Franceze

I
VAN CEL GROAZNIC

Ediția a II-a

Traducere din limba franceză și note de Sanda Grigoriu

Cuvânt-înainte de Zoe Petre

Postfață de Doru Dumitrescu

CORINT
ISTORIE
—2025—

continua și după moartea sa, amenințând, la un moment dat, chiar existența statului rus.

A fost, de asemenea, primul țar care a deschis Rusia către puterile occidentale, acceptând relații comerciale cu Anglia, în timpul său punându-se bazele Companiei Moscovei. Și tot Ivan a încercat să devină soțul Elisabetei I, regina Angliei, iar, la refuzul politic al acesteia, a solicitat măcar mâna unei prințese aparținând Coroanei Perfidului Albion.

Însă cea mai mare moștenire pe care Ivan al IV-lea lăsat-o posterității a fost, fără îndoială, catedrala construită la Moscova în cinstea cuceririi Kazanului și închinată Sfântului Vasile. Cunoscută sub numele de Sfântul Vasile cel Binecuvântat sau Vasili Blajenii, această minune arhitectonică a fost construită, în numai cinci ani, sub conducerea arhitectului Postnik Barma. Legenda care spune că, la porunca țarului, arhitectului i s-au scos ochii, pentru a nu mai construi o biserică de o asemenea grandoare, ține de anecdotică și răutățile istoriei.

După moartea sa, în urma unui atac cerebral, moștenirea lui Ivan cel Groaznic se va risipi. Urmașul său, retardatul Feodor, căruia îi plăcea mai mult sunetul clopotelor decât să domnească, va deschide începutul sfârșitului Rurikizilor, prima dinastie rusă. După o perioadă tulbură, în 1613 Rusia va intra sub cărmuirea Romanovilor, care îi vor diriguia destinele până în primăvara anului 1917.

Împărțită în capitole care urmăresc cronologic domnia primului țar al rușilor, lectura cărții este ușoară și plăcută. Scriitura alertă și bine documentată îmbină povestirea atentă cu fragmente bine selectate din documentele timpului și cu relatări ale celor care au cunoscut realitățile de la curtea țarului Ivan. Fără a suferi de digresioni inutile, de adjective pompoase și de *parti pris*-uri evidente, totuși, printre rânduri, se simte subiectivismul autorului, care nu își uită rădăcinile și strămoșii. Roman cu multă trecere la cititori, *Ivan cel Groaznic* trebuie citit cu atenție și cu grijă. Cu atenție, pentru a descoperi și a reține evenimente din vremuri de mult apuse, și cu grijă, pentru a împiedica reparația, în lumea modernă, a unor astfel de metode de guvernare. Iar istoria recentă nu duce lipsă de exemple.

Profesor dr. Doru Dumitrescu

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE	5
I. Părinții	9
II. Copilăria	19
III. Țarul Ivan al IV-lea	28
IV. Câteva reforme	41
V. Kazan	65
VI. Boala și urmările ei	82
VII. Livonia	97
VIII. Durerea și violența	104
IX. Afacerea Kurbski	116
X. Opricinicii	128
XI. Mitropolitul Filip	143
XII. Martiriul Novgorodului	156
XIII. Incendierea Moscovei de către tătari	169
XIV. Patul țarului și tronul Poloniei	175
XV. Ștefan Báthory	188
XVI. Nașterea Siberiei	216
XVII. Ultimele zile	234
BIBLIOGRAFIE	244
INDEX	246
POSTFAȚĂ	252

succesorul legitim al lui Augustus și moștenitorul Imperiului Roman. Moscova, „a treia Romă”, avea să se afirme ca părtașă a gloriei romane iluminate de pravoslavnică credință.

Regăsim astfel, dincolo de fiorul inevitabil pe care un personaj în egală măsură strălucit și sinistru îl răspândește din paginile unei cărți care poate fi citită și ca un thriller istoric, temele unei propagande imperiale ale cărei ecouri nu s-au stins până azi. Înțelegem mai bine de ce, în plin război, Stalin a încurajat, dacă nu cumva a comandat chiar, un film despre Ivan cel Groaznic. Emblematic pentru aspirația, niciodată lipsită de frustrări, care împinge Rusia când să-și afirme, când să-și nege apartenența la Europa; emblematic pentru un imperialism de coloratură mistică și savantă deopotrivă, ca și pentru echilibrul mereu instabil dintre ispitele Orientului și valorile occidentale, politician talentat și călău fără scrupul, Ivan Groznii este, cum îl arată și porecla prefăcută în renume, un personaj istoric fascinant și amenințător. Henri Troyat a meritat pe deplin gratitudinea cititorilor săi pentru această restituire.

Prof. univ. dr. Zoe Petre

CAPITOLUL I

PĂRINȚII

Douăzeci de ani de căsnicie și nici cel mai mic semn că vor avea un copil. Pentru un cuplu princiar e o încercare mai grea decât pentru muritorul de rând. Cel puțin asta e, în 1526, părererea Marelui Cneaz al Moscovei, Vasili al III-lea. Preocupat să-și asigure succesiunea, cu toată afecțiunea plină de respect pe care i-o poartă soției sale, frumoasa Salomeea Iurievna, el se întreabă dacă n-ar trebui s-o înlocuiască cu alta, înainte de a-și fi pierdut, cu vârsta – el are patruzeci și șapte de ani –, orice vlagă de a procrea. Împărtășind decepția bărbatului ei, Salomeea își înmulțește pelerinajele, vizitele la vraci și frecțiile cu amestec de ulei și miere pe părțile cele mai intime ale corpului, leac sigur – se zice – de a cădea grea. Zadarnic. Disperat, Vasili nu mai poate să vadă un cuib pe o ramură de copac fără să-i dea lacrimile. Întorcându-se către suita sa de boieri, el oftează: „Păsările sunt mai fericite ca mine. Cel puțin ele au pui!... Cine va deveni moștenitorul meu și al imperiului Rusiei? Frații mei sunt nedemni de asta, ei, care nu știu nici măcar să-și administreze domeniile!”¹ La aceste cuvinte, boierii simt că a venit momentul să avanseze o sugestie îndrăznească. „Măria Ta”, spune unul din ei, „smochinul sterp este tăiat ca să se planteze altul în livadă”. Exact ce-și dorea să audă Vasili.

¹ La acea epocă, Vasili al III-lea avea doi frați în viață: Iuri (pe care unii autori îl numesc Gheorghii, născut în 1480), și Andrei (născut în 1490).

De altfel, poate că sterilitatea Salomeei nu-i decât un pretext pentru a ceda patul suveranului unei făpturi mai tinere. Fără nicio umbră de remușcare, el o sfătuieste pe soția sa să se retragă într-un schit. Aceasta protestează, spunând că n-a meritat o atare pedeapsă după o viață întreagă de iubire credincioasă. Văzând-o că refuză, Vasili recurge la forță. Ridicată din palat, ea este închisă la Mănăstirea Suzdal, unde i se taie părul. Când e călugărită, se zbate cu atâta vigoare, că un ofițer al Marelui Cneaz o lovește cu bastonul ca să o cheme la ordine. „Dumnezeu mi-e martor; el mă va răzbuna pe prigonitorul meu!” strigă ea, hohotind de plâns. Bătrânul prinț Simeon Kurbski, călugării Maxim Grecul și Vasian Patriheiev cutează să intervină în favoarea nefericitei și sunt surghiuniți imediat. Dar cea mai mare parte a boierilor și a preoților, în frunte cu mitropolitul Daniel, aprobă această hotărâre.

Odată scăpat de soția sa, Vasili nu mai are decât un gând: să-și ia alta. Desigur, după rânduiala Bisericii Ortodoxe, bărbatul care și-a repudiat femeia n-are dreptul să se recăsătorească atâta timp cât aceasta este în viață. Dar legile care guvernează comportamentul celor umili pălesc de la sine în fața capetelor încoronate. Cel puțin așa susține mitropolitul Daniel. Pentru o mai mare siguranță, el se hotărăște totuși să-l consulte pe patriarhul grec al Ierusalimului. Acesta, om aspru și îndărătnic, departe de a fi de acord, tună și fulgeră. „Vasili”, scrie el, „dacă te căsătorești a doua oară, vei avea un fiu rău: țările tale vor cădea pradă groazei și lacrimilor; vor curge râuri de sânge; vor cădea capetele mărimilor; orașele tale vor fi mistuite de flăcări”. Deloc impresionat de această prorocie, mitropolitul Daniel declară cu trufie: „Ei bine, o să ne lipsim de binecuvântarea lui!” Siguranța lui îl reconfortează pe Vasili. Convins că nu mai are

de ce să se teamă de mânia cerească, el grăbește pregătirile de nuntă. De fapt, alegerea lui este deja făcută.

Cu toate că, potrivit tradiției, suveranul moscovit ar fi trebuit să convoace la palat toate fetele de măritat din țară ca să o aleagă, în timpul ceremoniei *smotrinî* (vederea), pe cea cu care va împărți pe viitor așternutul, el hotărăște să renunțe la acest concurs de frumusețe și anunță subit că vrea s-o ia de soție pe Elena Glinskaia, al cărei tată este un transfug lituanian. Stupoare printre boieri: mireasa provine dintr-o familie catolică. N-ar fi fost mai bine să acorde o onoare atât de mare unei fete de neamul și religia lor? Vasili rămâne surd la dorințele boierilor. Elena este faimoasă, inteligentă, pătimașă. Educată „în stil nemțesc”, ea le întrece prin cultura și prin libertatea maniere-lor ei pe fecioarele rusoaice de vârsta ei, crescute în ignoranță, falsă pudoare, superstiții și vădind modeste virtuți casnice. Suveranul este atât de îndrăgostit de ea încât, ca să pară mai tânăr, nu ezită să-și taie barba, ceea ce în ochii oamenilor pioși din vremea sa echivala cu un sacrilegiu.

Nunta va dura trei zile. Înaintea slujbei religioase, mirii se înfățișează în fața unei mese așternute, pe care se află o tipsie cu pâine și sare. Jilțurile lor sunt acoperite cu optzeci de piei de jder negre, menite să alunge duhurile rele. Lumânările de nuntă sunt și ele înfășurate în piei de jder. Un dregător le face vânt mirilor cu un mănunchi de piei de jder. Soția altui dregător le netezește părul cu un pieptene înmuiat în mied. Pe creștetul Elenei sunt așezate o cunună și un voal alb. Asupra celor doi se presară hamei, simbol al fecundității. Și alaiul pornește cu lumânări, făclii, icoane și prăjituri spre Catedrala Adormirii Maicii Domnului. Acolo, mirii pășesc pe un covor de damasc și de zibelină. Mitropolitul le înmânează un pahar cu vin de Italia. După ce îl beau, monarhul sparge paharul sub picioare. Li se

dă binecuvântarea, iar apoi proaspeții însurăței, așezați pe perne de catifea stacojie, primesc felicitările preoților și ale curtenilor, în timp ce corul cântă: „Viață lungă!” În odaia de dormit, unde se duc mai apoi, sunt pretutindeni icoane, vase umplute cu mied, lumânări înfipite în butoiașe cu grâne, grămezi de piei de jder și zibelină, iar pe patul nupțial douăzeci și șapte de snopi de grâu. Soția căpitanului gărzilor, îmbrăcată în două șube, din care una negreșit pe dos, mai presară mei peste cei doi însurăței, iar câțiva martori le oferă să mănânce friptură de cocoș. Toată noaptea scutierul cneazului stă de veghe în șa, cu sabia trasă, sub ferestrele odăii de dormit. A doua zi dimineată, cei doi soți se duc la baia de aburi, fiecare la a sa, și, reveniți în cameră, mănâncă în pat *çașă*¹. Căsătoria fiind considerată consumată – dovada, o cămașă pătată de sânge – boierii își felicită stăpânul și ospățul reîncepe.

Cu tot meiu aruncat la diversele ceremonii, Elena se dovedește a fi la fel de stearpă ca Salomeea. Ca și cu Salomeea, nici oracolele, nici moaștele, nici vrăjile, nici unsorile italienești sau nemțești nu reușesc să învingă blestemul care apasă asupra acestui pântec. Poporul murmură deja că Dumnezeu, dezaproband cea de-a doua căsătorie a lui Vasili, a decis să nu-i dăruiască copii. În schimb, nevinovata Salomeea ar fi născut pe ascuns un fecior în mănăstirea unde fusese surghiunită. Din fericire, rugăciunile unui călugăr numit Pafnutie Borovski sfârșesc prin a domoli mânia Cerului. Elena a rămas grea. Vasili e în culmea fericirii. Gurile rele șușotesc, în spatele lui, că onoarea acestei fapte nu i se cuvine celui care se bucură de ea oficial, ci unui apropiat al cneaghinei, prințul Obolevski-Telepnev. Ce

¹ *Çașă*: în bucătăria rusească și poloneză, mâncare preparată din crupe și apă sau lapte, cu multă grăsime. Din rus. *kaša*.

importanță are? Vasili se crede tată, se vrea tată. Îl copleșește pe Pafnutie cu daruri, îl proclamă taumaturg și îl canonizează. Un alt călugăr, pe nume Domițian, îi prorocște Elenei că va fi „mama unui genial Titus”.

La 25 august 1530, ea aduce pe lume un fiu voinic și gălăgios: Ivan. În momentul nașterii lui, cerul este zguduit de un bubuit de tunet; un trăsnet lovește Kremlinul; ghicitorii curții trag concluzia că se anunță o domnie grandioasă. Zece zile mai târziu, Ivan este botezat la Mănăstirea Sfintei Treimi¹, iar tatăl lui, recunoscător, cu ochii în lacrimi, așază trupșorul în scutece pe mormântul Sfântului Serghei, ca să atragă asupra nou-născutului protecția omului lui Dumnezeu. Beat de fericire, el împarte cu generozitate aur bisericilor, deschide porțile închisorilor, acordă iertare câtorva înalți nobili care și-au atras cândva dizgrația sa și primește, neobosit, solii ale supușilor săi, de la cei mai sărmani la cei mai bogați.

În acest timp, la mare depărtare de Moscova, hanul din Kazan, aflând de nașterea lui Ivan, le spune boierilor ruși care tocmai îi făceau o vizită: „Vi s-a născut un suveran și are deja doi dinți. Cu unul, o să ne sfășie pe noi, tătarii, dar cu celălalt pe voi o să vă sfășie”.

Doi ani mai târziu, Elena, în mod cert binecuvântată de Cel de Sus, aduce pe lume un al doilea fiu, Iuri. Dinastia este asigurată. Vasili e conștient că și-a împlinit rolul de suveran atât pe câmpul de luptă, cât și în pat. La 25 septembrie 1533, într-un acces de recunoștință, se duce cu soția și copiii la Mănăstirea Sfintei Treimi, primește binecuvântarea arhimandritului, ține post și se roagă împreună cu pelerinii sosiți din întregul Mare Cnezat al Moscovei. Apoi, pleacă la vânatoare, înconjurat de câinii săi, de arcași pedestri și de călăreți înarmați cu furci. În

¹ Situată la aproximativ șaptezeci de kilometri nord de Moscova.

plină pădure, nu departe de localitatea Volokolamsk, pe când călărește, simte o durere în șoldul stâng: un abces violaceu care supurează. Cu toată durerea, se hotărăște să participe a doua zi la o vânătoare cu gonaci. Îl ia cu leșin. Este purtat pe o targă până în satul Kolp. Îngrijorată, Elena îi cheamă de urgență pe unchiul ei, Mihail Glinski, și doi medici germani, Teophil din Lübeck și Nicolaus Luef. Aceștia încep prin a aplica „leacuri rușești”: cataplasme cu făină, miere și ceapă fiartă. Zadarnic. Puroiul țâșnește șuvoaie. Transportat la Volokolamsk de boierii săi, Vasili simte că e pierdut. De fiecare dată când i se schimbă cataplasmele, scursoarea de puroi devine mai abundentă. Dezorientați, doctorii prescriu un laxativ de grăunțe, care nu face decât să-l slăbească pe bolnav. Acesta cere să fie dus la Moscova, căci vrea să moară în capitala sa. Prima oprire: Mănăstirea Sfântul Iosif, unde bolnavul este întins pe un pat în biserică. În timp ce diaconul rostește rugăciuni pentru vindecarea lui, Elena și copiii, vânătorii, boierii, preoții, poporul care s-a strâns, toți în genunchi, plâng în hohote. Convoiul pleacă spre Moscova. Ninge. Sania în care e culcat Vasili este puternic zdruncinată pe drum. Întrucât Vasili vrea să intre în taină în oraș, ca să scape de curiozitatea răuvoitoare a ambasadurilor străine, se face la repezeală un pod peste râul Moscova, spărgându-se gheața încă foarte subțire. De îndată ce sania pornește pe puntea fragilă, aceasta se rupe sub greutatea atelajului. Caii cad în apă, dar boierii, tăind hamurile, opresc sania și o trag pe taluz. În fine, în zorii zilei de 25 noiembrie 1533, Vasili este adus în odăile sale de la Kremlin atât de epuizat, încât de abia mai poate să-i mulțumească lui Dumnezeu că l-a ajutat să ajungă la liman. Ninge fără oprire peste biserici, peste palat și peste cocioabe. Rebegite de frig, orbite de vârtejul fulgilor, santinelele strigă la nălucile care se năpustesc pe scara de onoare. Toți dregătorii

curții știu deja că suveranul lor este pe moarte. Ei vin în graba mare la ordinul lui: prinții Ivan și Vasili Șuischi, Mihail Zaharin, Voronțov, Kurbski, Glinski, vistiernicul Golovin, intendentul Șigona, boieri mai mărunți... Strânși în vestibul, ei așteaptă în tăcere, în lumina palidă care pătrunde prin ferestre. În fine, un servitor deschide ușile odăii. În fața patului unde zace muribundul ard lumânări. În jurul lui, călugări îngână rugăciuni. Cu un ultim efort, Vasili dictează, în prezența boierilor, un testament final. El îl desemnează ca urmaș la tron pe fiul său Ivan, care de abia merge pe trei ani, punându-l, până la vârsta de 15 ani, sub tutela mamei lui, Elena, și a boierilor. Aceste dispoziții nu-i satisfac câtuși de puțin pe curteni, care au oroare să le fie suveran un copil de vârstă fragedă și să aibă ca regentă o străină, înconjurată de o familie numeroasă și hrăpăreață. Dar ei se înclină cu respect în fața voinței muribundului. Acesta, ghicindu-le nemulțumirea, îi spune lui Mihail Glinski: „Deși ești străin prin naștere, ai devenit rus printre noi. Îți încredințez, deci, pe femeia și pe fiul meu”.

Cum rana lui supurează tot mai abundent, degajând un miros oribil, el îi roagă pe medicii Luef și Teophil să-l spele cu votcă. În timp ce aceștia îi satisfac rugămintea, el le cere: „Spuneți-mi sincer dacă stă în puterea voastră să mă vindecați”. Luef nu-i ascunde că a pierdut orice speranță. „Ei bine, prietenii mei”, oftează Vasili, „ați auzit, trebuie să vă părăsesc”. Mitropolitul Daniel este acolo, împreună cu părintele Alexeiev, purtând Sfânta Cuminecătură. Într-un efort supraomenesc, Vasili se ridică pentru a primi Pâinea și Vinul. Se întinde din nou pe pat, poruncind să-i cheme pe soția și pe copiii lui, pe care-i binecuvântează cu crucea. Apoi, adresându-se boierilor, le spune: „Să-l slujiți pe fiul meu așa cum m-ați slujit pe mine însumi. Faceți tot ce vă stă în putință ca el să domnească peste această

țară... Nu-l părăsiți pe Mihail Gliniski, căci e legat de soția mea cu legături de sânge”. La aceste cuvinte, hohotele de plâns ale Elenei se întetesc. Ea scoate strigăte ascuțite și, în genunchi, se dă cu fruntea de podea. E luată de acolo cu forța, cu veșmintele sfâșiate, cu părul răvășit. De îndată ce Elena s-a retras, Vasili îi cere mitropolitului Daniel să-l tundă monah. Pentru mântuirea sufletului său, spune el, vrea să fie înmormântat nu ca un suveran atotputernic, ci asemenea celui mai umil dintre călugări. Fratele său, Andrei, și Voronțov ridică glasul să protesteze față de această vrere, pe care o consideră nepotrivită cu demnitatea de Mare Cneaz al Moscovei. Cu limba pe jumătate paralizată, Vasili insistă. El sărută marginea giulgiului, face semnul crucii cu o mână tremurândă și imploră cu privirea icoana Maicii Domnului din Vladimir. Mitropolitul Daniel cere să i se aducă un potcap negru și strigă: „Nu, nimeni n-o să-mi răpească sufletul lui! Un vas de argint e prețios, fără-ndoială, dar aurit, valoarea lui sporește!” Rugăciunile reîncep. Vasili e tuns. Devine călugăr, sub numele de Varlaam. Pe piept îi e așezată *Evangelia*. De-abia mai respiră. Deodată, Șigona strigă: „S-a sfârșit, monarhul nu mai e!” Puțin mai târziu, va afirma că, în momentul în care și-a dat ultima suflare, chipul cneazului s-a luminat și că mirosurile fetide pe care le degaja rana lui s-au transformat într-o mireasmă suavă. Mitropolitul Daniel spală corpul mortului, îl șterge cu o cârpă și îl îmbracă în straie monahale. Aflând vestea, Elena își pierde cunoștința și, se spune, nu-și mai revine în fire decât două ore mai târziu.

E miezul nopții de 4 decembrie 1533 și nimeni nu doarme la Moscova. Deși e zăpadă, poporul așteaptă, în picioare, pe străzi. Când începe să bată clopotul cel mare al Kremlinului, mulțimea izbucnește în hohote de plâns și se pleacă la pământ. Ea deplânge un Mare Cneaz care, într-o domnie de 29 de ani, a izbutit să-i

țină în frâu pe boieri, să lupte împotriva tătarilor din Crimeea și să adauge provinciilor și orașelor pe care le moștenise Pskovul, Riazanul și teritoriile luate Lituaniei. A doua zi, la Catedrala Sfântului Arhanghel Mihail, mitropolitul Daniel face elogiul defunctului, „conducător iscusit, adevărată călăuză, întruchiparea bunătății divine, stâlp al răbdării și al fermității, părinte al nobililor și al poporului”.

După ce a vărsat râuri de lacrimi după soțul ei trecut de cincizeci de ani, Elena se dedică veselă noilor ei activități de suverană. Se înconjoară de un consiliu de regență, alcătuit din frații răposatului, Iuri și Andrei, și din douăzeci de boieri de frunte, între care Bielski, Șuiski, Obolenski, Voronțov, Zaharin, Morozov... Adunarea e dominată de bătrânul Mihail Gliniski, unchiul regentei, ambițios și întreprinzător, și de marele scutier Ivan Obolenski-Telepnev, tânăr, frumos și mărginit, pe care Elena și-l luase ca ibovnic. La povața lor, ea trimite ambasadori extraordinari împăratului Carol Quintul, fratelui său, Ferdinand, regele Ungariei și al Boemiei, reînnoiește legăturile de prietenie cu Suedia, Moldova, Livonia, cu hanul din Astrahan, cu câțiva prinți nogai, continuă lupta împotriva tătarilor din Crimeea, pătrunde în Lituania, fortifică incinta Moscovei. În 1536, micuțul Ivan, care avea doar șase ani, îi primește pe ambasadorii Lituaniei și, ridicându-se de pe tron, întreabă cu o voce firavă: „Fratele nostru Sigismund, e sănătos?” Apoi, le întinde mâna să i-o sărute. Toți cei din jur îi laudă ținuta demnă și claritatea vorbirii. Incontestabil, acest băiețel, cât un năpârștoc, are stofă de domnitor. Dar, potrivit testamentului tatălui său, va trebui să aștepte mult până să ia puterea. Și, până atunci, câte comploturi se vor urzi!

A doua zi după moartea lui Vasili, izbucnește lupta între boierii dornici să-și recapete prerogativele și regenta care înțelege

să guverneze țara cu o mână și mai fermă decât răposatul cneaz. Temându-se că, în ciuda jurământului, cei doi frați ai soțului ei, Iuri și Andrei, vor încerca să pună mâna pe coroană, ea poruncește să fie arestați și unul și celălalt, sub pretext de nesupunere. Aruncat în închisoare, primul moare acolo de foame. Cel de-al doilea este prins pe când încerca să ațâțe la revoltă, încarcerat și otrăvit. Tovarășii săi sunt torturați după ce au fost bătuți cu cnutul¹. Vreo treizeci dintre ei sunt spânzurați din loc în loc de-a lungul drumului de la Moscova la Novgorod. Soția și fiul lui Andrei sunt închiși într-o temniță subterană. În fine, Mihail Glinski, propriul unchi al Elenei, pentru că a îndrăznit s-o dojenească din cauza legăturii ei cu Ivan Obolenski-Telepnev, este destituit și aruncat în temniță. Alți prinți sunt sugrumați sau exilați sub pretextele cele mai absurde. Atâta violență stârnește indignarea boierilor. „Obolenski-Telepnev este singurul puternic la curte”, spune unul dintre ei. „Ceilalți, mai vechi ca ei, nu sunt boieri decât cu numele, și nu este apreciat niciun serviciu decât dacă încerci să intri în grațiile favoritului!” Numărul celor ce doresc o schimbare la Kremlin crește de la o zi la alta. Subit, la 3 aprilie 1538, Elena moare, în chinuri groaznice. Nici unul dintre ambasadori nu se îndoiește că a fost otrăvită. La palat, sub masca durerii toată lumea răsuflă ușurată. În această mare vânzoleală politică, nimeni nu se ocupă de micul Ivan, în vârstă de opt ani, care tocmai și-a pierdut mama.

¹ Cnut: bici făcut dintr-o curea de piele sau dintr-o funie, uneori cu mai multe capete, prevăzute cu alice de plumb; nagaică. Din rus. *knut*.

CAPITOLUL II

COPILĂRIA

Orfan de tată și de mamă, Ivan nici măcar nu poate, în dezorientarea lui, să se bizuie pe unchii săi, Andrei și Iuri, căci au murit amândoi în închisoare. E drept că orgolioasa cneaghină Elena, absorbită de grijile puterii, nu s-a ocupat niciodată prea mult de fiii ei. Așa că dispariția acestei mame distante nu produce un gol prea mare în viața lor. Totuși, Ivan are impresia că-i lipsește un suflet cald alături. De aceea, își revarsă întreaga afecțiune asupra dădacei lui dragi, Agrafena, sora favoritului Obolenski-Telepnev. După moartea regentei, acesta înțelege că poziția îi este serios amenințată. Pentru boieri, a sunat ceasul răzbunării. Primul care scoate capul este prințul Vasili Șuiski. Descendent, ca și răposatul Mare Cneaz și urmașul acestuia, Ivan, al renumitului cneaz Alexandr Nevski, el se fălește că aparține ramurii mai vechi a unei familii în care Casa Regală nu reprezintă decât ramura mai tânără. În consecință, ceea ce râvnește el nu este un loc aproape de tron, ci chiar tronul. Prima lui grijă este să-l înlăture din calea sa pe fostul favorit Obolenski-Telepnev, care e aruncat într-o temniță unde își sfârșește zilele mistuit de foame și copleșit de greutatea lanțurilor. Imediat după aceea, Șuiski dă ordin să fie ridicată sora condamnatului, dădaca Agrafena, și trimisă într-o mănăstire îndepărtată. Când vin s-o aresteze pe nefericită, Ivan se agață de

fustele ei, plânge, dă din picioare, imploră gărzile să le fie milă de această femeie care nu este vinovată cu nimic. Eforturi zadarnice. E îmbrâncit, iar singura lui prietenă e luată cu forța. N-o va mai vedea niciodată.

Rămas singur cu fratele lui, Ivan se întreabă dacă mâine nu-i va veni și lui rândul să fie arestat. Dar, straniu, boierii, ocupați să se sfășie între ei, îl consideră o cantitate neglijabilă. Fără îndoială, ei socotesc că vor avea tot timpul să se debaraseze de el după ce își vor fi reglat rivalitățile personale. Prima hotărâre a sfatului boierilor este eliberarea prizonierilor politici – victime ale toanelor regentei. Printre cei ce revin se numără Ivan Șuiski, fratele prințului Vasili Șuiski, și Ivan Bielski, descendent din prinții lituanieni Gedimin, care visează și el să pună mâna pe putere. Astfel că, departe de a-i mulțumi lui Vasili Șuiski că a dispus să fie eliberat, Ivan Bielski se grăbește să se războiască cu el. Cei doi au de partea lor oameni hotărâți. Când unul, când celălalt exercită tutela asupra orfanilor. În această atmosferă de spionare, otrăviri, violență, Ivan își face despre viață o concepție de animal de pradă, setos să-și urmărească victimele și să se delecteze cu chinurile lor. Tot ce vede și tot ce aude sunt adevărate lecții de cruzime și de viclenie. Vai de cei slabi! Reușita scuză totul! Dumnezeu este de partea otrăvii, a ștreangului și a sabiei! Foarte tânăr, el se complace în jocuri sângeroase. Observând cum își maltratează adulții semenii, el se pregătește să-i imite, schingiuiind animalele. E mai mult decât o distracție, e o ucenicie. Smulge penele păsărilor pe care le prinde, le scoate ochii, le spintecă cu cuțitul, se delectează urmărindu-le fazele agoniei. Suit pe meterezele fortăreței, el rotește căteii deasupra capului și apoi îi azvârle în curte ca să le rupă etichetele. Schelălăitul lor jalnic satisface în el o nevoie ascunsă de răzbunare. Ca și cum i-ar fi aruncat morții pe odioșii boieri. Acestor boieri el nu le iartă

haosul în care cufundă țara prin certurile lor și nici disprețul pe care îl manifestă față de tânărul lor suveran. E drept că în zilele de sărbători oficiale este îmbrăcat somptuos, înconjurat de fast imperial, escortat cu respect prefăcut, dar în restul zilelor aceiași oameni îl tratează cu dispreț, ca pe feciorul unei servitoare. După ce i se iau căciula, mantia, caftanul cusut cu pietre prețioase, este condus în odaia lui și bruftuluit de aceiași oameni care, cu câteva momente înainte, făceau plecăciuni în fața lui. Referindu-se la această epocă va scrie, douăzeci și cinci de ani mai târziu, prințului Kurbski¹: „Când mama noastră, cuvioasa țarină Elena, a părăsit împărăția pământească pentru cea a Domnului, am rămas, fratele meu Iuri și cu mine, orfani în sensul absolut al cuvântului... Supușii noștri își vedeau visul împlinit: primeau un imperiu fără stăpân. Nu și-au făcut cătuși de puțin scrupule cu noi – suveranii lor – și s-au grăbit să cucerască bogății și onoruri, năpustindu-se unii asupra altora... Iar pe fratele meu Iuri și pe mine ne-au tratat ca pe niște străini sau ca pe niște cerșetori. Câte privațiuni n-am îndurat, atât în ceea ce privește îmbrăcămintea, cât și hrana! Nu ni se dădea nicio libertate. Nu eram crescuți cum se cuvine să crești copiii. Iată o amintire: ne distrăm cu un joc de copii și prințul Ivan Șuiski se lăfăie pe o banchetă, cu cotul proptit de patul tatălui nostru și cu picioarele pe un scaun. Nu ne acordă nicio atenție, nici ca rudă, nici ca potentat, nici ca servitor al stăpânilor săi. Cine ar fi putut să suporte o asemenea trufie?... De multe ori nu mi se servea nici măcar masa la ora convenită! Și ce să mai zic de tezaurul tatălui meu, care mi se cuvinea de drept? A fost în întregime pradat... Fiii boierilor au luat tezaurul, l-au topit ca să facă din el veselă de aur și de argint, pe care au gravat numele părinților lor, ca și cum ar fi fost vorba de o moștenire!”

¹ Prima epistolă către prințul Kurbski.

De n-ar fi fost decât disprețul și umilința care să alimenteze ura lui Ivan față de boieri! Dar la acestea se adaugă o teamă permanentă. Copilul crește cu frica de a nu fi asasinat. Pretutindeni vede dușmani care îl pândesc. Oare draperia asta nu ascunde un năimit cu pumnalul în mână? Oare apa din acest samovar nu e otrăvită? În fiecare zi el asistă la certuri, la încăierări, la asasinate. Uneori, are impresia că i s-a amânat moartea, fiind uitat ca prin minune de brutele care își dispută imperiul lui. Într-o noapte, ostașii îl urmăresc pe noul mitropolit Iosif până în odaia copilului, unde prelatul se refugiase. Bătut cu pietre, scuiat, cu veșmintele sfâșiate, Iosif imploră protecția tânărului său prinț, care, șezând în pat, tremură pentru propria sa viață și nu scoate un cuvânt. Luat cu forța de gărzi, mitropolitul Iosif va fi închis într-o mănăstire, la Belozersk. Crima lui? Acea de a fi un partizan al lui Ivan Bielski. Într-adevăr, de curând frații Șuiski reluseră inițiativa operațiunilor. Zbirii lor, în număr de trei sute, năvălesc în Kremlin, îl smulg pe Ivan Bielski din casa sa și îl aruncă în închisoare. Confidentul intim al acestuia, Mișurin, este dat pe mâna copiilor de boieri, care îl jupoaie de viu. Apoi, corpul lui scaldat în sânge este târât până la butuc, unde un călău îl decapitează. Tocmai atunci Vasili Șuiski moare, lăsând puterea fratelui său Ivan. Acesta, mai slab, îl lasă liber pe Ivan Bielski, care, imediat, instigă la revoltă. Capturat, târât și încarcerat din nou, el este ucis în temniță. Apoi, Ivan Șuiski moare la rândul său, dar răpus de o boală. Vărul lui, Andrei Șuiski, îi ia locul în fruntea boierilor. Între timp, Ivan se împrietenește cu Feodor Voronțov. Atât îi trebuie lui Andrei Șuiski ca să hotărască pieirea favoritului. În cursul unei discuții aprinse, în prezența lui Ivan și a mitropolitului Macarie, Andrei Șuiski și oamenii lui, cuprinși de furie, îl lovesc peste față pe Feodor Voronțov, îl târăsc până în curtea palatului și, după

ce îl stâlcesc în bătaie, ordonă gărzilor să-l arunce în închisoare. Însăpământați, Ivan și Macarie încearcă să intervină în favoarea nenorocitului. Dar boierii nici nu vor să audă, iar unul dintre ei, Golovin, sfâșie anteriorul prelatului în semn de dispreț. O dată în plus, Ivan își înghite groaza, dezgustul și tace, cu ochii scânteind, cu fruntea palidă. Are 13 ani.

Câteva zile mai târziu, după sărbătorile Crăciunului, îi convoacă pe boieri la un banchet. Ura pe care a acumulat-o împotriva lor încetul cu încetul îi dă curajul să lovească din plin. După luni de nesiguranță, are în sfârșit impresia că obârșia lui princiară îl pune direct sub protecția Cerului. Brațul lui, deși încă slab, este prelungirea brațului lui Dumnezeu. Stând drept în fața invitaților săi bărboși și beți îi admonestează cu o voce hotărâtă. Le reproșează că au abuzat de vârsta lui fragedă, că s-au dedat la jaf, că au executat arbitrar sentințe de condamnare la moarte. Printre ei se află, spune el, mulți vinovați, dar el se va mulțumi să-l condamne la pierzanie, spre a fi pildă, pe cel mai criminal dintre ei, pe prințul Andrei Șuiski. După ce termină de vorbit, este cuprins de o frică de moarte în fața propriei sale îndrăzneli. O să-l asculte gărzile? N-or să profite boierii de prilej ca să pună mâna pe el și să-l sfâșie în bucăți? A riscat totul. Cu inima strânsă, așteaptă. Și minunea se produce. În jurul mesei, convivii, stupefiați de acest act de autoritate, sunt împietriți. Dintr-odată, au un stăpân. Un stăpân abia ieșit din copilărie. Gărzile îl înșfacă pe Andrei Șuiski și îl dau pe mâna hăițașilor care, în plină stradă, îl aruncă la câinii de vânătoare, care îl devorează de viu.

Totuși, în ceea ce-l privește pe Ivan, acest acces de voință rămâne fără urmări. Oricum, nu are vârsta să guverneze singur. Profitând de prăbușirea familiei Șuiski, clanul Glinski, revenit în forță, ucide sau surghiunește câțiva adversari și îi taie limba

boierului Buturlin, acuzat că ar fi proferat vorbe jignitoare. Cei din neamul Glinski sunt curând înlăturați de cei din neamul Bielski, care, la rândul lor, se pleacă în fața celor din stirpea Șuiski, care, și ei, sunt luați prin surprindere și învinși, într-o ultimă zvâcnire, de cei din neamul Glinski. Este o horă infernală, în care se succed aceleași familii, cu aceeași ambiție. Când unul din capi cade, fratele, unchiul, fiul, nepotul, vărul lui îl înlocuiește. Nu poți doborî toate capetele deodată. Ivan va mărturisii mai târziu, la deschiderea sinodului *Stoglav*-ului: „Boierii noștri guvernau țara după bunul lor plac, căci nimeni nu se împotriva puterii lor... Am crescut... De la oamenii care mă înconjurau mi-am însușit practicile viclene, am învățat să fiu șiret ca ei”.

La 14 ani, marea pasiune a lui Ivan este să vâneze urși, lupi, vulpi albe. Înconjurat de fii de boieri, hărțuiește fiarele sălbatice, sau, cu șoimul pe mână, urmărește lebedele sălbatice. Apoi, excitată de goana călare, vesela bandă se năpustește asupra sateilor, îi snopește în bătaie pe țărani, trănțește fecioarele pe paie, bea și mănâncă de crapă. Deși participă la aceste cavalcade sălbatice, Ivan, spre deosebire de însoțitorii săi, își păstrează capul limpede în acest dezmăț. Își privește tovarășii maltratând mujici și neguțători, se delectează cu spectacolul femeilor batjocorite, inhalează cu deliciu mirosul vinului, al sudorii și al sângelui, dar, în toiul orgiei, nu-și pierde niciodată noțiunea demnității lui ieșite din comun. Dacă el se îmbată, dacă el se dedă la dezmăț, Dumnezeu este acela care se îmbată și se dedă la dezmăț prin el. În vreme ce fratele lui, Juri, semi-idiot, nu se interesează de nimic altceva decât de joacă și de hrană, lui, după ce participă la un jaf, îi place să se cufunde seara în citit. La flacăra lumânărilor de seu, el visează aplecat deasupra paginilor Bibliei, asupra vieților sfinților, asupra comentariilor și învățăturilor lui Ioan Gură de Aur, asupra cronicilor călugărului

Nestor. În mintea lui, profețiile Apocalipsei se amestecă cu vechile legende slave. Mitropolitul Macarie îl ajută să se familiarizeze cu teologia și istoria. Datorită lui, Ivan face cunoștință concomitent cu Marele Cnezat al Moscovei și cu tainele religiei. Simte că are rădăcini adânci, dar, în același timp, este într-o stare de exaltare. Avid de cunoaștere, își completează informația punând întrebări secretarilor de cancelarii, ambasadurilor străine, meșterilor care lucrează la palat. Culegând din stânga și din dreapta, el se instruieste astfel la întâmplare, fără o direcție bine definită. Cunoștințele lui heteroclitice se învălmășesc în cap. Autodidact, el nu știe nici să-și stăpânească învățătura, nici să o folosească cum ar trebui. Lectura îl incită la scris. Are o adevărată pasiune pentru mânuirea limbii ruse. În mintea lui joacă fraze somptuoase. Le așterne pe hârtie pentru pura lui plăcere. Mai târziu, va face să profite de ele o lume întreagă. Îi place, de asemenea, arta oratoriei. Când vorbește, are impresia că de fapt cântă. Propria-i voce îl îmbată. Din gura lui ies fraze de un stil biblic. E vorbăreț, emfatic, exaltat, după moda vremii.

Pentru a-și cunoaște mai bine țara pe care nu o poate încă governa, o străbate în lung și în lat. Iată-l la Vladimir, la Mojaisk, la Rjev, la Tver, la Novgorod, la Rostov, la Iaroslav. În cursul acestor deplasări vânează, desigur, dar se dedă cu pasiune și unor acte de pioșenie. În drumul său, nu lasă nevizitată nicio mănăstire, nu rămâne niciun preot mai de seamă căruia să nu-i ceară binecuvântarea. După ce a chefuit cu tovarășii săi, poate să stea în picioare cinci ore-n șir în timpul unei slujbe religioase, cu inima cuprinsă de o dulce beatitudine. De atâtea mătânii în fața icoanelor, fruntea lui poartă urma unei bătăturii.

În acest timp, poporul, împilat de boieri, se străduiește în van să atragă atenția tânărului său suveran. Ivan refuză să vadă mizeria provinciilor pe care le străbate. Puțin îi pasă că aceste